

В. В. КИРИКИЛИЦЯ

**ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ ЗНАТЬ І НАВИЧОК СТУДЕНТІВ
НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКАМИ**

Розглянуто проблему формування іношомовних знань і навичок студентів, що є складовими їх іношомовної компетенції, в процесі роботи зі словниками. Зміст іношомовної комунікативної компетенції розкрито у поєднанні і взаємозв'язку таких компетенцій: мовна (лінгвістична), мовленнєва (комунікативна), соціокультурна (країнознавча та лінгвокраїнознавча). Обґрунтовано доцільність проведення роботи зі словниками для навчання студентів вимови, орфографії, лексики, граматики, словотворення, а також визначення лексичного значення слова. Особливу увагу приділено практичному виконанню студентами немовних спеціальностей основних видів роботи зі словником, які спрямовані на формування фонетичних, орфографічних, лексичних та граматичних знань і навичок. Проаналізовано процес розвитку іношомовних знань і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності: говорінні, аудіюванні, читанні, письмі.

Ключові слова: види роботи зі словником, знання і навички, мовні навички, мовленнєва діяльність, іношомовна лексика, іношомовна комунікативна компетенція.

В. В. КИРИКИЛИЦЯ

**ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЗНАНИЙ И НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ
НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ РАБОТЫ СО
СЛОВАРЯМИ**

Рассматривается проблема формирования иноязычных знаний и навыков студентов, которые являются составными их иноязычной компетенции, в процессе работы со словарями. Содержание иноязычной коммуникативной компетенции раскрыто в сочетании и взаимосвязи таких компетенций: языковая (лингвистическая), речевая (коммуникативная), социокультурная (страноведческая и лингвострановедческая). Обоснована целесообразность проведения работы со словарями для обучения студентов произношения, орфографии, лексики, грамматики, словообразования, а также определения лексического значения слова. Особое внимание уделено практическому выполнению студентами неязыковых специальностей основных видов работы со словарем, направленных на формирование фонетических, орфографических, лексических и грамматических знаний и навыков. Осуществлен анализ процесса развития иноязычных знаний и навыков в различных видах речевой деятельности: говорении, аудировании, чтении, письме.

Ключевые слова: виды работы со словарем, знания и навыки, языковые навыки, речевая деятельность, иноязычная лексика, иноязычная коммуникативная компетенция.

V. V. KYRYKYLITSIA

**FOREIGN LANGUAGE KNOWLEDGE AND SKILLS FORMATION BY THE
STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES IN THE PROCESS OF
WORKING WITH DICTIONARIES**

The article deals with the problem of formation of students' foreign language knowledge and skills, which are the foreign language competence components, in the process of working with dictionaries. The content of foreign language communicative competence has been revealed in combination and relationship of the following competencies: language (linguistic), speech (communicative) and socio-cultural (geographic and linguistic-geographic). The necessity of students' dictionaries activity for learning pronunciation, spelling, vocabulary, grammar, word formation, and also for defining lexical meaning of a word has been grounded. The special

attention has been spared to students' practical dictionary activities aimed at phonetic, orthographic, lexical and grammatical knowledge and skills formation. The process of foreign language knowledge and skills development in the different types of speech activity such as speaking, listening, reading and writing has been analyzed.

Keywords: *dictionary activities, knowledge and skills, language skills, speech activity, foreign language vocabulary, foreign language communicative competence.*

Проблема формування іншомовних знань і навичок студентів є надзвичайно актуальною стосовно підвищення інтересу до іноземної мови студентів немовних спеціальностей ВНЗ. Питання мовної підготовки реалізуються у цілеспрямованій державній політиці України щодо оновлення системи мовної освіти, що спрямована на обов'язкове оволодіння державною мовою, забезпечення можливості опанувати рідну та іноземні мови [10].

Завданням вищої школи є цілеспрямована і планомірна підготовка майбутніх фахівців різного профілю, котрі у своїй професійній діяльності здатні вільно користуватися іноземними мовами з зарубіжними колегами під час обміну і застосування досягнень у своїй галузі. Знання іноземних мов значною мірою сприяє вільному оперуванню інформаційними ресурсами, допомагає реалізувати комунікативні наміри, відкриває необмежений доступ до наукової літератури, дає можливість ознайомитися із досягненнями світової науки і техніки тощо. Тому одним із завдань вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей є формування мовних знань (лексичних, граматичних, фонетичних та орфографічних), які разом із відповідними навичками є складовими мовної компетенції і створюють «матеріальну базу для оволодіння мовленнєвими вміннями» [11, с. 67]. Знання у навчанні іноземних мов (лінгвістичні знання) – це певна сума мовних фактів, образів, правил та дій, засвоєна за допомогою пам'яті і систематизована у рамках усього предмета мови чи його частини. Терміном «навичка» позначають мовну дію (точніше, операцію), доведену до досконалості шляхом багаторазового повторення [2, с. 31–32].

Питання формування мовної компетенції студентів немовних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови є відкритим для досліджень. Для його вирішення необхідно застосовувати різноманітні засоби навчання, серед яких особливе місце посідають словники як джерела інформації. Вони сприяють ґрунтовному вивченню всіх навчальних предметів, і, зокрема, рідної та іноземних мов. Словник, будучи незамінним доповненням до підручника, допомагає сприймати, усвідомлювати, оперувати, аналізувати та засвоювати значний обсяг інформації, що постійно збільшується і необхідна для якісної підготовки до майбутньої професійної діяльності. Водночас у процесі роботи зі словниками підвищується інтелектуальний потенціал, удосконалюються пам'ять і мислення, розширюється кругозір майбутнього фахівця, поліпшуються знання рідної й іноземних мов. Використання словників є багатогранним видом навчальної діяльності, яка за своєю важливістю посідає одне з головних місць серед інших видів у процесі вивчення іноземної мови.

Дослідженням в галузі використання словника як ефективного засобу навчання іноземної мови присвячені наукові праці М. В. Барішнікова [1], С. В. Кривець [4], М. В. Лаптевої [5], С. В. Левонісової [6], М. І. Морозової [9], де розроблені підходи до визначення поняття словника, його основних характеристик і структурних елементів, можливостей формування вмінь і навичок користування ним. Однак проблема формування іншомовних знань і навичок студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками залишається малодослідженою.

На відміну від студентів мовних спеціальностей, залучення яких до основних лексикографічних проблем передбачено вивченням курсу мовознавства, студенти немовних спеціальностей не мають багатого досвіду роботи зі словниками різних типів, що, спричиняє невисокий рівень сформованості у них умінь і навичок, пов'язаних з орієнтацією в словнику і структурі словникової статті, а, отже, і з пошуком потрібної інформації.

На думку С. В. Кривець, навчання з використанням словника повинно розпочатися ще у загальноосвітній школі і пройти чотири етапи: ознайомлювальний – на початковій стадії вивчення навчального предмета (головне завдання – навчити учнів вільно орієнтуватися в розміщенні літер алфавіту); підготовчий – навчання вмінь користуватися словником, що є в

підручнику, під керівництвом і контролем учителя; основний – уміння користуватися загальним словником; цю роботу потрібно розпочинати якомога раніше, щоб до закінчення 9 класу учні навчилися користуватися словниками різних типів; бажано виділяти на кожному уроці 5–10 хвилин, щоб залучити учнів до роботи із словником; результативний – швидкий пошук необхідної інформації при вирішенні поставленого педагогічного завдання, власне перевірка того, як учні навчилися користуватися словником [4, с. 68–69].

З досвіду викладання іноземної мови у ВНЗ можна стверджувати, що студенти немовних спеціальностей потребують як теоретичної підготовки до роботи зі словником, так і практичного виконання завдань за допомогою словника на заняттях з іноземної мови. Теоретична підготовка студентів повинна здійснюватися викладачем на перших заняттях з іноземної мови через ознайомлення з характеристиками словників різних типів, пояснення основних вимог щодо користування словниками, розкриття способів організації роботи зі словником та умов оптимального вибору словника. Практичне оволодіння словником відбувається у процесі виконання студентами основних видів роботи зі словником, які спрямовані на формування вмій і навичок правильної вимови, орфографії, вибору потрібного значення лексичних одиниць, читання, письма, граматики, перекладу, а також збагачення власного словникового запасу. На вищих етапах вивчення іноземної мови викладач може запропонувати складніші види роботи зі словником, що розкривають такі теми, як сполучення слів, фразові дієслова, ідіоми та словотворення.

Досліджуючи проблему використання словників з метою розвитку іншомовної компетенції студентів, ми враховували конкретні особливості такого лексикографічного твору, як словник. Залежно від формату і призначення словники поділяють на три основні категорії: універсальні, спеціальні (або тематичні) та мультимедійні (або електронні) [15, с. 22–38].

Універсальні словники містять детальну інформацію про слова і розглядають конкретне слово в одному чи кількох аспектах. Їх рекомендують користувачам, котрі хочуть здобути загальні мовні навички і спілкуватися на загальноосвітньому рівні. Спеціальні або тематичні словники призначені для певної категорії користувачів, які вже мають елементарні знання потрібної їм мови і чітко визначену мету навчання. По суті, це розширювач лексичного запасу, впорядкований за ієрархією значень [12, с. 33]. «Тематичний словник є словником активного типу, в який включено комунікативний матеріал. Тематичне групування дає можливість вивчати лексику системою, що сприяє її кращому запам'ятовуванню», – пише Л. М. Коцюк [3, 275]. Електронні словники, на відміну від свого паперового варіанта, дозволяють зберігати в пам'яті значний обсяг матеріалу, швидко знаходити потрібну інформацію і подавати її на екрані в зручному для користувача вигляді. Електронні словники певним чином є систематизованою лексичною інформацією, що зберігається в пам'яті комп'ютера, а також комплексом програм для обробки цієї інформації і показу її на екрані [15, с. 22].

Таким чином, враховуючи особливості словників різних типів та їх спільні й відмінні характеристики, особлива увага в процесі роботи зі словниками повинна приділятися комплексному вивченню мовного матеріалу, що визначає основний принцип роботи зі словником: паралельний і взаємопов'язаний розвиток усіх мовних навичок (фонетичних, орфографічних, лексичних, граматичних) та всіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання і письмо). Питання про тривалість роботи зі словником на кожному аудиторному занятті вирішується залежно від рівня підготовки студентів і загальної кількості годин, відведених на іноземну мову для кожної спеціальності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування найбільш результативних методик використання словників для формування іншомовних знань і навичок, що складають іншомовну компетенцію студентів немовних спеціальностей ВНЗ.

Для іноземної мови як навчальної дисципліни головним завданням визначено формування у студентів іншомовної комунікативної компетенції, зміст якої зумовлений такими видами компетенцій: мовної (лінгвістичної), мовленнєвої (комунікативної) та соціокультурної (країнознавчої та лінгвокраїнознавчої) [8, с. 42]. Усі компетенції тісно взаємопов'язані між собою. Мовна компетенція передбачає поглиблення студентами основ науки про мову, знання її системи, володіння способами й навичками якісної діяльності з вивченим мовним матеріалом. Мовленнєва компетенція – це розуміння студентами чужих і створення власних

висловлювань відповідно до мети, завдань та ситуації спілкування, виробленість у них умінь і навичок успішної комунікації. Вона є – інтегративним явищем, що охоплює чимало спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування [13, с. 5–6]. Соціокультурна компетенція передбачає оволодіння певним обсягом культурної інформації про народ, мова якого вивчається [8, с. 43].

Мовленнєва діяльність в усній та письмовій формах охоплює необхідні складові автоматизовані компоненти – навички, що входять до мовної компетенції. Формування цих навичок є головним завданням під час навчання говоріння, слухання, читання та письма. Кожен вид навичок має свою специфіку, тому успішне формування їх потребує окремих підходів, спеціальних методів та прийомів [7, с. 90].

Розглянемо перший вид роботи зі словником, який суттєво впливає на розуміння інформації і сприяє розвитку фонетичних навичок: – вимову. Щоб правильно вимовити невідоме слово, користувач читає його за допомогою стандартної транскрипції або прослуховує при користуванні мультимедійним словником. Якщо слово має кілька варіантів вимови (характерно для англійської мови), то цю проблему теж вирішує словник, який описує відмінності у вимові British, American, Australian English і т. д. Електронні та он-лайн словники допомагають вирішити проблему вимови за допомогою аудіофайлів, які подають різні варіанти вимови. Електронні словники з озвученими текстами словникових статей допомагають спроектувати ті фонетичні навички, що вже сформовані у студентів відповідно до фонетичної системи нової мови, і доповнити їх тими елементами, які відсутні у рідній мові. У вищій школі в умовах відсутності мовного середовища й обмеженості іншомовного спілкування важко досягти безпомилковості та автентичності вимови студентів немовних спеціальностей. Тому вимоги до вимови визначають, опираючись на принцип апроксимації, тобто наближення до правильної вимови [8, с. 106].

Одночасно із вимовою формуються орфографічні навички, які лежать в основі реалізації письма та писемного мовлення. Словники з алфавітним порядком слів допомагають знайти слово, правопис якого відомий користувачу. А он-лайн словники подають всі можливі слова у випадку, якщо користувачу відомі лише окремі літери слова, і він вибирає той правопис, який йому потрібний.

Для покращення навичок писемного мовлення варто використовувати електронні словники. Наприклад, для написання есе можна використати репетитор з письма на CD-ROM, який супроводжує студентів на всіх етапах написання твору, порівнюючи їх власний варіант із запропонованим зразком на компакт-диску (Longman Essential Activator). Словник допоможе знайти вокабуляр, необхідний для загальних тем есе (Longman Exams Dictionary). Спливаюче віконце – зручний інструмент, за допомогою якого студенти, виконуючи письмові завдання, будь-якої миті можуть уточнити правильний вибір слова, отримати граматичний коментар та поради, як уникнути типових помилок (Longman Dictionary of Contemporary English).

Необхідною умовою використання мови як засобу іншомовної комунікації є формування лексичних навичок, адже знання іноземної мови асоціюється із знанням слів. Основна мета навчання лексики – це створення необхідних передумов для формування готовності до іншомовної діяльності, першим кроком до якої є накопичення мовних одиниць, що становлять той словесний матеріал, якому студенти повинні навчитись швидко, а потім легко оперувати у процесі спілкування. Збагачення словникового запасу полягає не стільки в його кількісному поповненні, скільки в якісному вдосконаленні, а саме: в усвідомленні значення кожного слова і засвоєнні сфери вживання лексичних засобів іноземної мови.

Практика показує, що навчання лексики є однією з проблем навчання іноземних мов у ВНЗ. Це зумовлено тим, що у студентів уже накопичився певний лексичний запас, їм стає важче запам'ятовувати нові слова і зберігати їх у пам'яті. Починається процес забування лексичних одиниць, що негативно впливає на якість мови – як усної, так і писемної, адже вона прямо залежить від сформованості лексичних навичок. Крім того, програмовий матеріал вимагає більшого обсягу лексичних одиниць і більш тривалих лексичних навичок, формування яких розглядається у методиці найважливішим і невід'ємним компонентом змісту навчання іноземної мови [8, с. 92].

Однією з особливостей лексичного аспекту навчання іноземної мови є практично невичерпний запас лексики будь-якої західноєвропейської мови, а також великі труднощі засвоєння іншомовної лексики, що пов'язані з формою слова (звуковою, графічною, граматичною), його значенням (значеннями), характером сполучуваності з іншими словами, вживанням слів, а також розходженням зі словами рідної мови.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про необхідність тривалої роботи з метою засвоєння іншомовної лексики, що передбачає як безперервне накопичення і розширення словникового запасу, так і оперування ним у різних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні і письмі.

Таким чином, посилюється необхідність збільшення словникового запасу студентів, більш якісного запам'ятовування та зберігання лексичних одиниць у пам'яті кожного студента і організації більш інтенсивного тренування у їх вживанні. Розширити знання лексики можна за допомогою секції «Тезаурус», де розташовані тематично пов'язані між собою слова, як, наприклад, у Longman Active Study Dictionary, а також використовуючи значення простих слів, які вже відомі. У практичній реалізації цієї проблеми важлива роль відводиться словнику, що використовується у навчанні.

Одним з найскладніших аспектів роботи зі словником є визначення лексичного значення слова. На жаль, багато студентів перед тим, як взяти в руки традиційний книжковий словник, виписують в рядок незнайомі слова із тексту, потім відкладають текст і починають листати словник у пошуках потрібного слова, знайшовши яке часто не аналізують його багатозначність або сполучуваність з іншими лексичними елементами. Своє завдання ми вбачаємо в тому, щоб навчити студентів грамотно працювати зі словником, шукаючи значення незнайомого слова. Вміння безпомилково знаходити потрібне значення слова є невід'ємним компонентом культури пізнавальної діяльності особистості загалом і культури роботи зі словником зокрема.

З роботою зі словником тісно поєднана робота над словотворчими елементами мови. Знайомство з найбільш поширеними суфіксами, префіксами, а іноді й коренями слів, що прийшли в англійську мову з інших мов, повинно скласти основу лексикологічної роботи на початковому етапі вивчення іноземної мови у ВНЗ. Вправи на словотвір можуть бути передтекстовими, але базуватися на матеріалі тексту, і післятекстовими, коли вже знайомий текст використовується для розвитку та закріплення навичок знання мови і перенесення їх на роботу з наступними текстами. Передтекстові вправи часто базуються на використанні словників, оскільки студенти працюють з окремими словами або реченнями, а не з текстом, в якому завжди велику роль відіграє контекст.

Оскільки показники слова за критеріями сполучуваності (здатність лексичних одиниць поєднуватися з іншими одиницями у мовленні), семантичної цінності (висловлювання за допомогою лексичних одиниць важливих понять з різних сфер людської діяльності, у тому числі тих, що визначені програмою і представлені в конкретному підручнику) і стилістичної необмеженості (перевага не надається жодному із стилів мовлення) дуже високі, а слів, що відповідають цим критеріям, надзвичайно багато, студенти не можуть обмежитися кількісними можливостями словника-мінімуму, а змушені застосовувати й деякі додаткові: частотності, багатозначності, словотворчої та стройової здатності [8, с. 93].

Ще один аспект, не менше вартий нашої уваги, – це розвиток граматичних навичок студентів. Сприймання граматичних форм слів (звукових або графічних) супроводжується розпізнаванням їх певних ознак та співвідношенням їх з певним значенням. Для того, щоб зрозуміти незнайоме слово з контексту, потрібно передусім визначити, якою частиною мови воно є, яку функцію в реченні виконує. У деяких мовах необхідно знати рід іменників. Щоб правильно вживати дієслово, потрібно знати, до якої категорії воно належить. Всі необхідні дані про граматичні характеристики слова ми можемо знайти у словниковій статті за допомогою спеціальних скорочень.

Більшість словників містять списки нестандартних форм неправильних дієслів та множини іменників, яка утворюється не за правилами. Додаткові довідкові блоки електронних словників з окремих аспектів граматики, стилістики, лексикології служать цінним джерелом формування і закріплення навичок вживання мови.

Крім пошуку значення слова, правильної вимови та орфографії, ми можемо скористатися словниками для вивчення однокореневих слів, граматичних форм слова, вживання у контексті, граматичного та лексичного сполучення слів і, безумовно, для збагачення словникового запасу користувача. Варто пам'ятати, що словники є не тільки довідниками і навчальними посібниками, а й цікавими пізнавальними книгами, з яких можна почерпнути інформацію країнознавчого характеру. Це відповідно забезпечить формування соціокультурної іншомовної компетенції.

На основі проведеного аналізу процесу вивчення іншомовного матеріалу, до якого входить матеріал фонетичний, лексичний, граматичний і орфографічний можна зробити висновок, що на всіх етапах засвоєння мовного матеріалу вимагається використання словника, який дає можливість зберігати лексичні одиниці, відтворювати їх на основі графічних символів або інших видів наочності, проводити виконання різних лексичних і граматичних вправ, організувати швидкий пошук лексичних одиниць, забезпечити якісне виконання перекладу.

Відомий британський педагог Дж. Хармер застерігає, що надмірний вміст інформації може відштовхнути студентів від користування словниками. З метою уникнення цієї проблеми він рекомендує впровадити навчання користуванню словником у цикл занять для того, щоб студенти навчилися користуватися ним і побачили переваги навчання зі словником. Після цього студенти зможуть розпізнати подане метафоричне значення слова і ідентифікують типові лексичні словосполучення, які їм потрібні [14, с. 171].

Практика доводить, що навчання із застосуванням словників сприяє полегшенню засвоєння лексичного матеріалу і розширенню словникового запасу з різних галузей знань. Систематичне користування словниками прискорює і поглиблює процес навчального пізнання, розвиває пам'ять і розумові здібності студентів, створює передумови для розвитку перекладацьких навичок, уміння пояснювати значення слів і формувати навички логічних, конкретних і точних відповідей. У процесі роботи зі словниками пробуджується інтерес до навчального матеріалу і спрямовується увага на його краще осмислення і засвоєння. Це уможлиблює збільшення обсягу засвоєної інформації і підвищення продуктивності праці тих, хто навчається, посилюючи вимоги до рівня її результатів.

Таким чином, словники в процесі навчання потрібні для розширення кругозору, підвищення якості знань і розвитку іншомовних знань і навичок як складової іншомовної компетенції студентів немовних спеціальностей.

У перспективах подальших досліджень лежить теоретичне доопрацювання проблеми формування іншомовної компетенції студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками та практична організація роботи студентів зі словниками різних типів на заняттях і під час самостійного виконання навчальних завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барышников Н. В. Обучение чтению с использованием французско-русского словаря: книга для учителя / Н. В. Барышников. – М.: Просвещение, 1985. – 111 с.
2. Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови: посібник для вчителів / О. І. Вишневський. – К.: Рад. школа, 1989. – 224 с.
3. Коцюк Л. М. Лінгвістичні та лексикографічні прийоми створення термінологічних автоматичних словників / Л. М. Коцюк // Наукові записки Серія «Філологічна». Вип. 6. – Острого: Нац. ун-т «Острозька академія», 2006. – С. 275–279.
4. Кривець С. В. Формування пошуково-інформаційної компетентності майбутніх вчителів у процесі роботи зі словниково-довідковою літературою: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. В. Кривець. – Ніжин, 2009. – 235 с.
5. Лаптева М. В. Різномовний тлумачний словник як дидактичний засіб в умовах інформатизації навчання / М. В. Лаптева // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во Харків. держ. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, 2002. – Вип. 22. – С. 66–69.
6. Левонисова С. В. Компьютерный словарь как средство изучения английского языка студентами неязыковых специальностей вузов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08, 13.00.02 / С. В. Левонисова. – М., 2004. – 146 с.
7. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
8. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авт. під кер. С. Ю. Ніколасової. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.